

Araştırma Makalesi

Bilinmeyen Bir Türkmen Beyine Sunulmuş Mütercimi Meçhul Bir Kitâb-ı Rûznâme

An Undocumented Kitab-ı Ruzname Submitted to an Unidentified Turkmen Beg

Ayşe YILMAZ¹

1 Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ayseyilmaz@karabuk.edu.tr

Öz: Tarihî bazı vakaların kayda düğüldüğü kitap, gazete, günce, yevmiye defteri gibi anlamlara gelen rûznâme; bir edebî türe de ad olmuştur. Güneş, ay, gezegenlerin; günler ve günün vakitlerine tesirini anlatan bu türün örneklerine; klasik Türk edebiyatında nadir rastlanmaktadır. Rûznâmeler; sefere çıkmak, ticaret yapmak, evladını evlendirmek, giysi diktirmek gibi eylemlerin uygun ve sakıncalı zamanlarını bildirmenin yanında dünyaya gelen çocuğun doğum günü ve saatine göre de akıbetinden haber verir. Bu çalışmada ele alınan eser; Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, *Yazma Başışlar Koleksiyonu*'nda bulunan 7999-5 envanter numaralı mecmuanın 94a-97a varakları arasında yer almaktadır. Kelime seçimi, eklerin kullanımı, bazı yazım şekilleri göz önünde bulundurularak eserin bir Türkmen beyine sunulduğu neticesine varılmış ve böylece bu nadir türün kıymetli bir örneği olduğu ortaya çıkmıştır. Makale bu rûznâmenin çeviri yazısı ile metnin şekil, üslup ve içerik özelliklerine dair bölümlerden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Rûznâme, Ay, Güneş, Gezegenler, Yıldızlar, Uğurlu Vakitler

Abstract: Ruzname, which means a book, newspaper, diary, journal, or daybook in which some historical events are recorded, has also become the name of a literary genre. Examples of this genre describing the effects of the sun, moon, and planets on the days and times of the day are rare in classical Turkish literature. Ruznameler: in addition to informing the appropriate and inconvenient times of actions such as going on an expedition, making trade, marrying off a child, and having clothes sewn, it also informs about the fate of the child born according to the day and time of birth. The work analyzed in this study is located between the 94a-97a varays of the record with the inventory number 07999-005 in Süleymaniye Manuscript Library, *Manuscript Donations Collection*. Considering the word choice, the use of suffixes, and some spelling patterns, it was concluded that the work was presented to a Turkmen beg, thus revealing that it is a valuable example of this rare genre. The article consists of sections on the translation of this ruznam and the text's form, style, and content.

Keywords: Classical Turkish poetry, Ruzname, Moon, Sun, Planets, Stars, Auspicious Times

Atıf: Yılmaz, A. (2025).

"Bilinmeyen Bir Türkmen Beyine Sunulmuş Mütercimi Meçhul Bir Kitâb-ı Rûznâme". *Edebî Eleştiri Dergisi*. 9(1): 88-102.

DOI: 10.31465/eeder.1592120

Geliş/Received: 27.11.2024

Kabul/Accepted: 12.02.2025

Yayın/Published: 23.03.2025

Giriş

Klasik Türk edebiyatı başlangıcından itibaren şiirin hakimiyetinde gelişmiştir. Şiirin bu denli sevilmesi ve benimsenmesi, en başat hâliyle, duyguların daha güçlü ifade edilmesine imkân tanınması ve ezberde kalmasının kolaylığı şeklinde izah edilebilir. Böylece bilginin aktarımı şiirin zengin âleminde sağlanmış olur. Belli bir ilim dairesinde yazılan türlerden birisi de rûznâmelerdir. Klasik Türk şiirinde örneğine ender rastlanan bu tür, vaktin gezegenlere-güneşe/aya göre kadere tesirine dair yorumlar içerir. Sefer ve ticaret, otlarla ilaç yapma, ekin ekme, evlenme hatta kıyafet diktirmek için uygun vakitler dahi bu şiirlerde belirtilmiştir. Ayrıca haftanın o deminde dünyaya gelecek çocukların akıbetinden de bahseder.

Hükümdarların sır katiplerine ait kayıtlara zaman içerisinde rûznâme denmiş olsa da kelimenin sözlük karşılıkları şöyledir: “Kezâlik yevmiyye defteri. Makbûzât ve medfû’ât-ı hesâbiyyeyi, vakâyî’ ve havâdis-i yevmiyyeyi hâvî cerîde” (M. Salâhî, 2023: 1028). *Lugat-ı Remzî*’de yazılanlar bahsi edilen türden haber vermektedir: “Sene ve mâh ve hafta ve gün ve ba’zen sâ’at ve ahvâllerini meş’ar kitab” (H. Remzî, 1889: 607). Şu açıklama ise ikinci izahın genişletilmesiyle oluşturulmuştur: “Osmanlı literatüründe müneccimlerin yıllık takvimlerinden günlük hadiselerin anlatıldığı tarihlere kadar uzanan geniş bir alanda ortaya çıkan değişik türden eserlerle, bürokraside günlük gelir ve giderlerin kaydedildiği defterlere de rûznâme denilmiştir” (Sarıcaoğlu, 2008: 278).

Konunun ele alınışı açısından rûznâme türüne en yakın tür melhemedir. Fakat melhemeler yılı, rûznâmeler ise haftanın günlerini kapsar “Melhemelerde hilalin görülmesi, güneş ve ay tutulması, fırtına çıkması, yağmur ve dolunun şiddetli bir şekilde yağması, gök gürültüsü, şimşek, yıldırım, gökkuşağı, sis, deprem gibi bazı tabiat olaylarına ve bu olayların meydana geldiği zamanlara bakılarak gelecekte haber verilir” (Çakın, 2021: 209).

Bu çalışmada ele alınacak eser, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar koleksiyonunda bulunan 7999-5 envanter numaralı mecmuanın 94b-98b varakları arasındadır. Basit şemseli koyu kahverengi cildli eser; filigranlı, su yollu kâğıda yazılmıştır ve asıl başlıklarında kırmızı (surh) mürekkep kullanılmıştır. Mütercimi meçhul eserdeki kelime seçimleri, eklerin kullanımı, bazı yazım şekilleri göz önünde bulundurulmuş ve 13. yüzyıl sonlarında yahut 14. yüzyıl başlarında bir Türkmen beyine sunulduğu neticesine varılmıştır. Makalede günlere göre gezegenlerin güneşin/ayın insan hâlinde, ruhunda, tabiatındaki tesirlerini sıralayan mezkûr rûznâmenin incelemesi ve çeviri metni yer almaktadır.

1. Eserin Müellif ve Mütercim Nüshaları

Rûznâme türü, devrin ileri gelenlerinden olduğu tahmin edilen Ebu Sa’îd’in talebi üzerine Ma’şer-i Belhî (ö. 272/886) tarafından kaleme alınmıştır. Özü, zaman ve gezegenler-güneş/ay arasındaki etkileşimlere göre insanlara yapılacak ve yapılmayacakları bildirmek üzerine kuruludur.

Makalede ele alınan rûznâme türünün, Türk edebiyatında bazı örnekleri vardır. Yazıcı Salih’in eseri *Şemsiyye* bunlardan biridir (Telifi: 1408-9) (Çelebioğlu, 1976: 171-218). “Y33

nüşhasında ‘Söz tamâm oldu vü hatm oldu kitâb / Okıgıl v’allâhu a’lem bi’s-savâb’ beytinden hemen sonra *Rûznâme* başlıklı ve *Şemsiyye* ile farklı vezinde 123 beyitlik bir metin gelmektedir (136b-140a)” (Boyraz, 2000: 62). Şeref Boyraz’ın doktora tezi içerisinde geçen rûznâme (2000: 377); Aziz Yıldız’ın çalıştığı Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Eki Bölümündeki 213 nolu mecmuadaki *Kitab-ı Rûznâme* ve Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu’nda 06 Hk 437/4 demirbaş numaralı Mehmet Burak Çakın’ın hazırladığı nüshada rastlanan diğer rûznâme ele geçen diğer üç eserdir. Söz konusu eserlerden *Şemsiyye* bir ayın günlerindeki uğurdan dem vururken, Boyraz’ın aktardığı rûznâmede haftanın günlerinde yapılması ve yapılmaması gerekenlerin sıralandığı görülür. Yıldız ve Çakın’ın hazırladıkları rûznâmelerde; 9. asırda yaşayan astronom ve astrolog Ebu Ma’sher Ca’fer b. Muhammed’in kaleme alındığı şöylece beyan edilmiştir: “Temmet Rûz-nâme-i Ebu’l-Ma’sher Belhî rakkame ve sevvedehu fî-sene 1131 fî-şehr-i Rebî’î’l-Evvel” (Çakın, 2021: 227) ve “Hac Bu’l-Ma’she anı düzmiş idi / Guresinde ayun naşsın didi” (Yıldız, 2016: 437).

Makaledeki *Kitâb-ı Rûznâme*’ye üslup, muhteva, biçim açısından en yakın olan nüsha, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu’nda, 06 Hk 437/4 numarası ile kayıtlı rûznâmedir. Dil özellikleri ve kelime seçimine bakıldığında bu iki nüshadan hangisinin daha evvel istinsah edildiğine dair bir fikir hasıl olmuştur. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu’nda bulunan 7999-5 envanter numaralı bu nüshanın, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu’nda, 06 Hk 437/4 numarası ile kayıtlı nüshadan evvel yazıldığı görülmüştür. Şu bilgi de bunu doğrular: “Mütercim veya müstensih adı yoktur. Eserde varak 7a’daki bölüm sonunda 1138 (1725/1726 milâdî), 24b’de ise 1130 (1717/1718 milâdî) tarihi kayıtlıdır” (Çakın, 2021: 213). Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Eki Bölümü’nde 213 numaradaki nüsha ile ise temel farklar mevcuttur: “Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün vezniyle kaleme alınan bu küçük eser her mesnevide olduğu gibi besmele, hamdele ve salveyle başlamaktadır” (Yıldız, 2016: 432).

2. *Kitâb-ı Rûznâme*’ye Dair

2.1. Biçim Özellikleri

Mesnevi nazım şekli ile oluşturulan eserin başlığı *Kitâb-ı Rûznâme* kırmızı mürekkeple, şiir ise siyah mürekkeple, harekeli ve gayet okunaklı yazılmıştır. Fe’ilâtün (fâ’ilâtün) / mefâ’ilün / fe’ilün (fa’lün)’ vezni ile kaleme alınan eser 58 beyitten ve üç ana bölümden ibarettir. Birinci bölüm, sekiz “Ahkâm”dan oluşur: (Ahkâm-ı Yik-şenbe”, “Ahkâm-ı Dü-şenbe”, “Ahkâm-ı Si-şenbe”, “Ahkâm-ı Çihâr-şenbe”, “Hükm-i Penc-şinbe”, “Ahkâm-ı Âzîne”, “Ahkâm-ı Şenbe”). Her ahkâm bir diğerinden kırmızı mürekkeple yazılmış terkipli başlıklarla ayrılır. “Tafsîl” bölümü de aynı şekilde yazılmış sekiz başlık altında sıralanmıştır: “Der-tafsîl-i Şems”, “Der-tafsîl-i Zühre”, “Tafsîl-i ‘Utârid”, “Tafsîl-i Kamer”, “Tafsîl-i Zuhâl”, “Tafsîl-i Müşteri”, “Tafsîl-i Merrîh”, “Tafsîl-i Şenbe”. Gezegeinlerin-güneşin/ayın, günler üzerindeki tesirine değinen bu bölümün ardından “Şeb”lerin hikmetini beyan eden son bölüme geçilir. Bu bölüm “Şeb-i Yik-şenbe”, “Şeb-i dü-şenbe”, “Şeb-i Si-şenbe”, “Şeb-i Çehâr-şenbe”, “Şeb-i Penc-şenbe”, “Şeb-i Âzîne”, “Şeb-i Şenbe” başlıklarıyla kurulmuş olup gecelerin hikmetinden salık verir.

Alışılmış mesnevi bölümlerine rastlanmayan metin, aşağıdaki beyitle başlar; “İşid” eylemi ile söze girilmesi ise hem okurun dikkatini çekmeye yönelik bir kelime seçimini yansıtır hem de ardından neler söyleneceğine dair merak unsuru oluşturur. Eserin kaleme alınmasına vesile bey için “âlim”, “hân”, “şehinşâh”, “sultân” kelimelerinin ilgi ekiyle sunulması bahsi geçen Türkmen beyine bağlılığı ve sevgiyi sergilemektedir:

“İşid iy ‘âlim ü güzel hânım

İy şehinşâhum iy sultânım” (1)

Bir sonraki beyitte “dinle” diye söze girilir ve beye yönelik sıfatların daha güçlülere ile devam edilir; “deryâ-dil”, “cihângîr”, “âlim ü ‘âdil”:

“Dinle imdi iy yâr-ı deryâ-dil

İy cihân-gîr ü ‘âlim ü ‘âdil” (2)

“Anla” eylemi ile başlayan üçüncü beyitte ise eserin bir “şerh” olduğu vurgusu dikkat çeker:

“Anla imdi sözün bil aslın sen

Şerhin anla bu vasl u faslın sen” (3)

Mütercimin ismine dair herhangi bir bilgi olmayan eserde, müellifin değil, ondan bu metni yazmasını isteyen devlet adamının adı iki kez geçmektedir:

“Didi Sultân Bû Sa’îd ana

Bir ‘acîb nesne tasnîf eyle bana” (8)

“Gîce gündüz eyü-yavuz işiden

Gördi hôş Bû Sa’îd’e bu fenn” (13)

Adının zikredilmemesine rağmen mesnevinin başlangıç beyitlerinde müellifin ilmi, şiire istidadı, ustalığı, nesebi övülür. Bu methiye bölümü ayrıca mütercim açısından tercüme için mezkûr eserin neden seçildiğini ortaya koyan bir “sebeb-i telif” hükmündedir. Çünkü Ebu Ma’şer’den yazması istenen eserin daha evvel duyulmamış bir tür olması gerektiği vurgusu ön plandadır. Bu hem hükümdarın şairin yeteneğine ve ilhamına güvenini hem de bambaşka bir esere karşı geliştirdiği alakayı tazammun eder:

“Nesebi Belhî vü özi mahdûm

Ana ma’lûm-idi bu cümle ‘ulûm” (5)

“Ehl-i tasnîf-idi zamânında

Dürr-i meknûn-idi beyânında” (6)

“Şöyle-kim ‘ulûm kılmış-idi

Keşf-ile kamusını bilmiş-idi” (7)

Hünkârın talebi ardından fikrettiği bazı şeyler dile getirilir. Şu beyitte bu eserin vücuda getirilmesinin Ebu Sa'îd adlı devlet adamı tarafından istendiği bilgisine açıkça ulaşmak mümkündür:

"Gîce gündüz eyü-yavuz işiden
Gördi hôş Bû Sa'îd'e bu fenn" (13)

Burada eserin kaleme alınmasını emreden hünkârın ağzından bir dua beyti de geçmektedir. Kim okursa yolunun aydınlanacağı düşüncesiyle hayır duası istenir:

"Ol çerâğ ola cümle yol vereler
Okıyanlar du'â-yı hayr ideler" (11)

Ebu Sa'îd bu eserin ta kıyamete dek baki kalmasını dilemektedir. Bu bir yanıyla eserin kuvvetine dair bir taleplen bir yanıyla dua mahiyeti de taşır:

"Rûznâme kim olmaya mensûh
Fehme hem hoş muvâfık ola vuzûh" (9)

"Tâ kıyâmet ebed ola bâkî
Kâyim oldukça günlerin tâkî" (10)

Eser bu giriş bölümünün ardından gün ve gezegenlerle-güneşle/ayla ilgili beyitler 22 başlık altında izaha kavuşturulmuştur. Mezkûr başlıklar şöyledir: "Ahkâm-ı Yik-şenbe", "Ahkâm-ı Dü-şenbe", "Ahkâm-ı Si-şenbe", "Ahkâm-ı Çihâr-şenbe", "Hükm-i Penc-şenbe", "Ahkâm-i Âzîne", "Ahkâm-ı Şenbe", "Der-tafsîl-i Şems", "Der-tafsîl-i Zühre", "Tafsîl-i 'Utârid", "Tafsîl-i Kamer", "Tafsîl-i Zuhal", "Tafsîl-i Müşterî", "Tafsîl-i Merrîh", "Tafsîl-i Şenbe", "Şeb-i Yik-şenbe", "Şeb-i dü-şenbe", "Şeb-i Si-şenbe", "Şeb-i Çehâr-şenbe", "Şeb-i Penc-şenbe", "Şeb-i Âzîne", "Şeb-i Şenbe."

2.2. Eserin Muhtevası ve Dil Özellikleri

Eserin üslubu ve yazım tasarrufları ne zaman yazıldığına dair ciddi ipuçları içermektedir. Öncelikle seçilen kelimeler buna bir delildir. Devamında bağlaçların ve eklerin yazımı da örneklerde görüleceği üzere yüzyıl özelliklerini yansıtır.

Sade, tertemiz bir Anadolu Türkçesi ile kaleme alınan *Kitâb-ı Rûznâme*'nin ait olduğu zaman dilimi, 13. yüzyıl sonları yahut 14. yüzyıl başları olarak tahmin edilmektedir. Okuru bu tahmine götürecek en önemli delillerden ilki, eserin sunulduğu devlet adamına hitap etme şeklinde gizlidir: han (1, 23, 25); beg (19, 20, 27) ve emîr-i kebîr (30). Bu ünvanların kullanım aralıkları tarihi süreci doğru belirleme açısından önemlidir. Bey, beylikler döneminde kullanılan bir hitaptır: "Türkmenler'de beg (bek), Doğu Türkçesi'nde big, Kazaklar'da bî veya bîy şeklinde kullanılan bu eski Türk unvanı Osmanlı Türkçesi'nde bey şeklini almıştır. İlk defa Orhon yazıtlarında ve Uygur metinlerinde rastlanılan bu kelime, birçok Doğu ve Batı kaynaklarının verdiği bilgilere göre çeşitli Türk devletlerinde, gerek Müslümanlığın kabulünden önce gerekse Müslüman oluşlarından sonra bir unvan olarak kullanılmıştır" (Köprülü, 1992: 12). Bir diğer bilgi ise "han" kelimesi ile alakalıdır. *Dede Korkut*'a dek uzanan açıklama şöyledir: "Hârizmşahlar'ın ordu teşkilâtında emîr muadili bir rütbe oluşturan hanın *Dede Korkut*

*Hikâyeleri'*nde de hükümdardan çok bey karşılığında kullanıldığı görülmektedir" (Taneri, 1997: 517).

Bilhassa emîr-i kebîr ifadesi, eserin yazılış tarihine ve kime sunulmuş olabileceğine dair kuvvetli bir delildir. "Bu unvana önce Irak Selçuklu Devleti'nde rastlanmaktadır. Sultan Mesud tarafından 532 (1138) yılında İmâdüddin Zengî'ye verilen unvanlar arasında el-emîrû'l-kebîr de vardı. Anadolu Selçuklu Devleti'nde Tâceddin Mu'tez bu unvanla anılırdı. Ayrıca uçlardaki emîrlerle Germiyanlılar, Osmanlılar, Karamanoğulları ve diğer tâbi beyliklerin beylerine ve bazı güçlü emîrlere de el-emîrû'l-kebîr denirdi" (Çubukcu, 1995: 155).

Bu hitaplardan yola çıkarak eserin beylikler döneminde bir beye sunulduğu açıklığa kavuşmuş olur. Ayrıca eserdeki bazı kelimeler de yine yüzyıla dair bilgiler sunar. Tanla (20) *Divânü Lügati't-Türk'*te "danlamak, taaccüp etmek" (III/ 403) şeklinde tanımlanır. Bu öz Türkçe kelime 14. yüzyıl sonlarıyla birlikte arkaik duruma düşmüştür. Hakan Yılmaz tarafından sunulan *Ahî Evrân Menâkıb'ının Yeni Nüshaları ve Ahîlik-Bâbâîlik Tartışmaları* başlıklı bildiride söylenenler de bütün bu ifadeleri destekler mahiyettedir: "Ebû Ma'ser-i Belhî'nin *Kitâb-ı Rûz-nâme'sinin* XIII-XIV. yy. yazım özellikleri içeren ve XIV. yüzyıl başlarında Sultan Osman, Orhan ya da çağdaşı başka bir Türkmen sultânına sunulmuş olması gereken manzum Türkçe tercümesinin kimliği meçhûl müellifi, bu tercümenin giriş kısmında, bu yüzyıl Osmanlı ve beylik yöneticilerinin kitâbe ve belgelerindeki kullanım şekline tam bir eşdeğerlikle; metnin içinde aynı anda hem خان "Hân", hem سلطان "Sultân", hem أمير كبير "Emîrû kebîr", hem de بگ "Beg" unvanlarıyla andığı, ilme ve irfâna meraklı bu kimliği meçhûl hükümdâra hitâben (...)" (Yılmaz, 2024: 80). Bu bahis aşağıdaki başlıklar altında ayrıntılarıyla incelenecektir.

2.2.1. Muhteva

Kitâb-ı Rûznâme, üç ana bölümden oluşmaktadır. "Hâtırında bu pendî berk it" (50) mısrasında vurgulandığı üzere öğüt şeklinde tasarlanmıştır. Hangi vaktin diğerine ulaştığı, birbirlerinden nöbet aldıkları böylece ardı ardına hükme bağlanır. Saat aksamından detaylıca bahseden bu ilk bölümün "Ahkâm"ının ardından, ikinci bölümde "Tafsîl"ler başlar. Bu bölüm aşağıdaki tabloda sunulmuştur. "Şeb" terkipli üçüncü bölümde ise gecelerin hikmetinden dem vurulur.

Bildirilen Vakitler	Uygun Hâller, İşler	Uygunsuz Hâller, İşler	Doğacak Çocuğun Huyu, Akıbeti
Der-tafsîl-i Şems	Don biçmek, Sadece hayırlı işe sefer	Çeşitli otlar içmek, Ticaret ve sefer	X
Der-tafsîl-i Zühre	Evlenmek, Eğlenmek	X	Aşık tabiatlı,

			Ne Nahit ne fasık
Tafsîl-i 'Utârid	Okula verilecek çocuğun her işi tamamlayabilmesi	Tedavi için otlara başvurma	X
Tafsîl-i Kamer	Nimet ve mal satıp almak, Evladını evlendirmek	Ticaret ve sefere kastetmek,	Hoş Huylu
Tafsîl-i Zuhâl	Satıp almak	Evlenmek, Sefere niyetlenmek, Ekin ekmek	X
Tafsîl-i Müşterî	Evlenmek, Sefere çıkmak, Avlamak, koşlamak	X	X
Tafsîl-i Merrîh	Cihada kastetmek,	Ticaret, Don biçip giymek,	X

Tablo 1. *Kitâb-ı Rûznâme'*de bildirilen zaman ve gezegenlere-güneşe/aya göre yapılması uygun olan ve olmayan şeyler listesi.

2.2.2. Dil Özellikleri

Örneğine nadir rastlanan rûznâme türünün en eski örneklerinden olduğu görülen *Kitâb-ı Rûznâme*, eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Türkçenin müstakil bir yazı dili olma yolunda sağlam adımlar attığı bu dönemde beyliklerin teşviki, etkisi ve önemi açıktır. Âşık Paşa, Gülşehrî, Kadı Burhaneddin, Ahmedî, Kadı Darîr'i yetiştiren bu devir; Türkçenin edebiyat dili olarak kabul edildiğini de göstermektedir ve bunun en dikkat çeken ifadesi *Garibnâme Mukaddimesi'*nde görülür. Kullanılan Türkçe gayet temiz ve sadedir. Bu çalışmada ele alınan *Kitâb-ı Rûznâme* de bu ifadelere bir delildir. Dönemin tesiriyle:

“Cümle hayr işler anda hâsıldur

İllâ ot içse zehri katıldur” (34) {zihaf}

beytinde görüleceği üzere aruz kusurlarına ve tasarruflarına da rastlanabilir. Eserin dönem özelliklerini yansıtan bir diğer mesele de yazım tasarruflarıdır. Aynı kelimelerin yazılışında farklar gözlenmiştir: ile . Müstensih çeşitli harfleri yazmamış, hareke ile göstermekle yetinmiştir. Örneğin sonda, kelimeye ait harf yahut ek olan (ى) “i”lerin zaman zaman yazılmadığı olmuştur: , , .

Oldukça yaygın olan bir başka uygulama ise bağlacın yazılmayıp hareke ile gösterilmesinin yeterli görülmesidir:

Kitâb-ı Rûznâme'de geçen kimi kelimeler sonraki yüzyıllarda ya değişime uğramış ya az kullanılmış ya da tamamen ortadan kalkmıştır: Hüzâ (14), tanlacağ (15, 23, 28), Tanrı (19), tanla (20). Bazı kelime grupları için de durum aynıdır: yanılmaz u azmaz (26), eyü-yavuz (13), avlamak koşlamak (47).

Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini gördüğümüz metinde sadece ekler değil “o” zamirinin eşitlik hâlinin kullanımı da dikkat çeker: ancılayın (17). “Dur-” fiilinden türeyen predikat eki ile ilgili yapılan bir izah şöyledir: “Bu fiil t-d değişmesi ile Batı Türkçesine “durur”, “dururlar” biçiminde geçmiştir” (Ergin, 1985: 316). *Kitâb-ı Rûznâme*'de buna iki örnek mevcuttur: olupdurur (24), nicedürür (27). Emir çekimindeki teklik ikinci şahısta “-gıl/-gil” eki kullanımı şöyledir: uzatgıl (44). Gelecek zaman eki “-ısar, -iser” dönem özelliklerini yansıtmaları açısından dikkat çeker: olısar (28).

Metin

- 94a
1. İşid iy ‘âlim ü güzel hanum
İy şehinşâhum iy sultânun
 2. Diñle imdi iy yâr-ı deryâ-dil
İy cihângîr ü ‘âlim ü ‘âdil
 3. Añla imdi sözün bil aşlın sen
Şerhın aña bu vaşl u faşlın sen
 4. Yidi gün yidi necm bünyâdın
Medhâlin ü şalâh u ifsâdın
- 94b
5. Nesebi Belhî vü özi maḥdûm
Aña ma‘lûm-idi bu cümle ‘ulûm
 6. Ehl-i taşnîf-idi zamânında
Dürr-i meknûn-idi beyânında
 7. Şöyle kim ‘ulûm kılmış-idi
Keşf-ile şamusını bilmiş-idi
 8. Didi Sultân Bū Sa‘îd aña
Bir ‘aceb nesne taşnîf eyle baña

9. Rûznâme kim olmaya mensûh
Fehme hem hõş muvâfık ola vuzûh¹

10. Tâ kıyâmet ebed ola bâkî
Kâyim oldukça güñlerüñ tākı

11. Ol çerâğ ola cümle yol vereler
Okıyanlar du‘â-yı hayr ideler

12. Her fesâdı şalâhı añlatdı
Bir ‘aceb nesne düzdi tañlatdı

13. Gice gündüz eyü-yavuz işiden
Gördi hõş Bû Sa‘îd’e bu fenn

Ahkâm-ı Yik-şenbe

14. Hük-m-i Yik-şenbe yıldız u sâ‘at
Şöyle düzdi Hüzâ aña ‘âdet

95a. 15. Tañlacağ Şems kuşluğın Zühre
Gün zevâli ‘Uṭârid’e behre

16. Her günüñ muhtelifdür ahkâmı
Beñzemez bir birine fercâmı

Ahkâm-ı Dü-şenbe

17. Çün dü-şenbe güne deger nevbet
Vardur ancılayın anda nükhet

18. Hük-m-i Şems’üñ miyâne-i dü-namâz

¹ Kelime metinde hatalı yazılmıştır:

Pes ikindün bu Zühre'nüñdür sâz

19. Pes 'Uṭārid'dür āhiri rûzuñ
Tañrı artursun iy begüm rûzuñ

Aḥkām-ı Si-şenbe

20. Pes si-şenbe gün olıcaḡ tañla
'Aksine ḥükm ider begüm añla

21. Kamer'üñ hükmidür bu iki namāz
Ortası oldı sâ'atini ḳomaz

22. Zuḥal ikindü Müşterī āḫir
Aḥşamuñdur mü'essir ü dāyir

Aḥkām-ı Çihār-şenbe

23. Bil iy ḫanum çār-şenbe gün
Çün şabāḫ ola tañlacaḡ toḡa gün

24. Şems ikindü gün baṭa Zühre
Şöyle meşhūr olupdurur şehre

95b. **Aḥkām-ı Penc-şinbe**

25. Rûz-ı şinbe iy güzel ḫanum
İy cihāngirüm ü iy sulṭānum

26. Pes 'Uṭārid gelür bu iki namaz
Ortasında yanılmaz u azmaz

Aḥkām-ı Āzīne

27. Rûz-ı Āzīne iy begüm 'ādet
Eydeyim kim nicedürür sâ'at

28. Tañlacaḡ Zühre olısar ḫākim
Ḳuşlıḡındur 'Uṭārid'in dāyim

29. Pes hâkîkât bil işbu iki namâz
Ortası Müşterî'ye virür sâz

Ahkâm-ı Şenbe

30. Şenbe gün olıcağ iy zât-ı şerîf
İy emîr-i kebîr ü şâh-ı zarîf

31. Zühre'nüñdür miyâne-i dü-namâz
Bu 'Uṭārid ikindür eyler sâz

32. Kamer'ün hükmi irişür tâ şām
Nice kim devr iderse bu eyyām

Der-taṣṣîl-i Şems

33. Eyüdür şems sâ'atinde gerek
Başlamak işe ṭon biçüp geymek

96a. 34. Cümle hayr işler anda ḥâşıldur
İllâ ot içse zehri katıldur

35. Kaşd yokdur ticâret ile sefer
Hayr işe ḥõşdur itmek sefer

Der-taṣṣîl-i Zühre

36. Zühre'nüñ sâ'atinde evlenmek
'İyş [u] nûşla ḥõşdur eglenmek

37. Bunda oğlan ṭoğarsa 'âşık ola
Ne igen nâhid ü ne fâsık ola

Taṣṣîl-i 'Uṭārid

38. Çün ire sâ'at-i 'Uṭārid'e dem
Görse ḥõşdur ḥavās-ı ehl-i kalem

39. Mektebe virse oğlanını kişi

Her ne iş başlasa bitüre işi

40. Kâsd yokdur mu'âlece yaramaz
Ot içen oturup yine tûramaz

Tafşîl-i Kâmer

41. Devr-i sâ'at çünki irdi Kâmer
İtmese hoşdur ticâretle sefer

42. Bu sa'ât toğan oğlan hoş kal
Şatmak u almak ni'met ü māl

43. Peyk ü peygâmu ilen muvâfıkdur
Kız çıkarmak oğul evermekdür

96b.

Tafşîl-i Zuhal

44. Çünki irişe sâ'ati Zuhal'ün
Şatmağa almağa uzatgıl elün

45. Yokdur evlenmek ü sefer hareket
Ekin ekmekde olmaya bereket

Tafşîl-i Müşteri

46. Müşteri sâ'atinde buldı zafer
Evlenen ya kılan o demde sefer

47. Müşteri sâ'atinde gâyetdür
Avlamak koşlamak çü 'âdetdür

Tafşîl-i Merrih

48. Hük-m-i Merrih'e iricek bünyâd
Eylemek hoş tılsım kâşd-ı cihâd

49. Sefer kâşd-ı ticârete hâcet
Ton biçüp geymek olmadı 'âdet

50. Buña beñzer iş ki var terk it
Hâtırında bu pendî berk it

Tafşîl-i Şeb

51. Bir günün lâıķı bu bir gicedür
Gice hükmin daķı işit nicedür

Şeb-i Yik-şenbe

97a. 52. Şeb-i Yik-şenbe çün ‘Uṭarid’e sâz
Giceden şubḥa-dek bu nâz u niyâz

Şeb-i Dü-şenbe

53. Şeb-i Dü-şenbe Müşteri’ye gerek
İder ol daķı şubḥ-dek nirenk

Şeb-i Si-şenbe

54. Şeb-i Si-şenbe Zühre hükmi der iy cân
İriş pes her işde bil pâyân

Şeb-i Çehâr-şenbe

55. Şeb-i Çehâr-şenbe hem Zuḥal’dür iy yâr
Şubḥa dek hükmi der kıılır karar

Şeb-i Penc-şenbe

56. Şeb-i Penc-şenbe şems hükmidür
Hâkim işine vü yüridür

Şeb-i Āzîne

57. Şeb-i Āzîne’dür bu devr-i Kâmer
Kâbz u baş bu ‘ilm dürlü hûner

Şeb-i Şenbe

58. Şeb-i Şenbe şubḥa dek Merriḥ
Hükmi der söyle emri der tariḥ

Sonuç

Bu çalışmada; 9. asırda yaşayan Ebu Ma'ser'in kaleme aldığı *Rûznâme*'nin esas alınmasıyla oluşturulmuş, mütercimi belli olmayan, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, *Yazma Bağışlar Koleksiyonu*'ndaki 7999-5 envanter numaralı eserin 94b-97b varakları arasında bulunan *Kitâb-ı Rûznâme*'nin çeviri yazısı aktarılmıştır. Metin kurma işleminin ardından eser; biçim, muhteva ve dil özellikleri açısından incelenmiştir. Gezegenlerin-güneşin/ayın günler üzerindeki tesirini izaha çalışan eser, aynı zamanda bu belirtilen vakitlerde insanlara neyi yapıp neyi yapmamaları gerektiği hususunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Üç bölümden oluşan *Kitâb-ı Rûznâme*'nin ilk bölümü genel tanımlar doğrultusunda saat aksamından bahseder. İkinci bölümü tafsillatlara ayrılır. Zamanın işler üzerindeki tesiri yanında doğacak çocukların temel karakter özelliklerine dair bilgiler de burada sıralanır. Üçüncü bölüm ise gecelerin hikmetine ayrılmıştır.

"Beg", "han", "emir-i kebir" hitaplarıyla seslenilen bir Türkmen beyi için yazılan eserin, dil özellikleri de incelendiğinde 13. yüzyıl sonu 14. yüzyıl başında beylikler döneminde kaleme alındığı sonucuna varılmıştır. Harekeli olarak yazılan *Kitâb-ı Rûznâme*'nin tertemiz sade Türkçesi dikkat çekicidir ve beylikler döneminin dil anlayışına ışık tutar. Eser ayrıca Türkmen beylerinin nücum ilmine ve tabiatıyla geleneklere olan ilgilerini, eserleri tercüme ettirmeye yönelik teşvik edici davranışları dolayısıyla belgeler mahiyettedir. Zamanın hikmetini bildiren, örneğine nadir rastlanan rûznâme türüne dair bu yeni nüsha böylece ortaya konmuş ve ilgililerin dikkatlerine sunulmuştur.

Kaynakça

- Boyraz, Ş. (2000). *Türk Halkbiliminin Yazılı Kaynakları Olarak Melhemeler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Çakın, M. B. (2021). "Klasik Edebiyatta Çok Bilinmeyen Bir Tür Olarak Rûz-Nâme ve Müellifi Bilinmeyen Bir Örneği", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(53), s. 207-229.
- Çelebioğlu, A. (1975). "Yazıcı Salih ve Şemsiyye'si", *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, C.1, s. 171-218.
- Çubukcu, A. (1995). "El-emîrû'l-kebir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.11, s. 155.
- Derleme Sözlüğü* (1982). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dizer, M. (1994). "Ebû Ma'ser el-Belhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 10, s. 182-184.
- Ergin, M. (1985), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Hüseyin Remzî (1889). *Lügat-i Remzî*. İstanbul.
- Kaşgarlı Mahmut (2006). *Dîvânü Lugâti't-Türk Tercümesi* (haz.: B. Atalay). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köprülü O. F. (1992). "Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 6, s. 11-12.
- Mehmed Salâhî (2023). *Kâmûs-ı Osmânî* (haz.: K. A. Yılmaz), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sarıcaoğlu, F. (2008). "Rûznâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 35, s. 278-281.

- Taneri, A. (1997). “Han”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 15, s. 517-518.
- Tarama Sözlüğü* (1995). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2004). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldız, A. (2016). “Edebiyatımızda Çok Bilinmeyen Bir Tür: Rûznâme ve Bir Rûznâme Örneği”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20(1), s. 429-44.
- Yılmaz, H. (2024). “Ahî Evrân Menâkıb’ının Yeni Nüshaları ve Ahilik-Bâbâilik Tartışmaları”, C. I, VII. Uluslararası Ahilik Sempozyumu / The VIIth International Symposium of Akhism (27-29 Eylül / September 2024), Kırşehir, s. 80-81.